

Милана Л. Додиг¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за Француски језик и књижевност

ПОТЕНЦИЈАЛ МОДАЛНИХ ГЛАГОЛА *МОЋИ* И *МОРАТИ* И ЊИХОВИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

Семантичко-прагматичка категорија модалности представља веома сложен и разуђен феномен. Постоје бројна граматичка и лексичка средства за изражавање ове категорије, као и бројна модална значења и вредности. Једно од честих поменутих средстава модалне квалификације јесу модални глаголи. Питање коначног списка модалних глагола, као и разграничавање модалних глагола од осталих глагола са модалним значењем, затим коначна класификација модалних вредности, у српској лингвистичкој литератури није коначно решено, и ми се овом приликом нећемо бавити наведеним питањима. Ми ћемо се у овом раду ограничити на разматрање значења два „права” модална глагола *моћи* (односно *pouvoir*) и *морати* (односно *devoir*). С обзиром на то да је примарна функција потенцијала исказивање управо модалних вредности (такође, модални глаголи фигурирају у оквиру овог глаголског начина), а и његов француски еквивалент, кондиционал, поседује и модалне употребе, циљ нам је да представимо релације које постоје између модалних глагола у потенцијалу, односно кондиционалу, и прикажемо резултате компаративне анализе њихових појава, значења и вредности.

Кључне речи: модалност, модални глаголи *моћи* (*pouvoir*) и *морати* (*devoir*), потенцијал, кондиционал.

1. Увод

Модалност представља предмет проучавања који „не престаје да интригира и инспирише логичаре, филозофе и лингвисте” (Trbojević Milošević 2004: 118). Ни у једној литератури – логичкој или лингвистичкој (с обзиром на то да обе дисциплине оперишу овим појмом) – не постоји општа сагласност у вези са дефиницијом појма модалности, модалности као категорије граматичке или семантичке, класификацијом типова модалности и модалних значења, језичким средствима за изражавање овог феномена. Како Звекић Душановић (2011: 7) истиче – све је под знаком питања у третману модалности. Ипак, она је свакако универзална категорија која се може издвојити, описати и поредити међу језицима. Модалност се сматра једним од јако важних обележја исказа,

1 dodigmilana@yahoo.com

па и његовим обавезним² обележјем, тј. наилазимо и на констатације да је сваки исказ модализован. Наиме, у њеној основи јесте начин представљања и оцењивања садржаја исказа од стране говорника у оквиру чега оперишу централни појмови из модалне логике „нужност” и „могућност” (а можемо додати и „актуелни” и „могући светови”). Уопште, ови појмови, односно модалитети путем којих се углавном и дефинише модалност у логици, могу се применити на све типове модалности који се спомињу у лингвистичкој литератури. Дакле, у лингвистици полазећи наравно од логичких схватања³, најбитнија је традиционална дистинкција епистемичке и деонтичке (коренске) модалности. Међутим, неки лингвисти оспоравају ову двојну класификацију, неки пак додају и друге типове модалности попут алетичке, егзистенцијалне, фактуелне, аксиолошке и др. (Dandal 2001: 1–4), али ми се нећемо бавити овом врстом проблематике. У вези са лингвистичким начинима изражавања модалности, важно је напоменути да се она не везује само за један језички ниво, нити један тип језичког средства, већ се може изразити бројним језичким средствима – морфолошким, синтаксичким, творбеним, лексичким. У нашем фокусу биће модални глаголски облици и модални глаголи. Прецизније, наш циљ је да у овом раду прикажемо један од начина изражавања модалности у српском и француском језику, односно модалне глаголе *морати* (*devoir*) и *моћи* (*pouvoir*) као модалне експоненте у комбинацији са глаголским начином потенцијалом у српском језику и глаголским временом кондиционалом у француском.

2. О категорији модалности у српском и француском језику

Категорија модалности највише је изучавана у англистичкој лингвистици и семантици, која је и изнедрила бројне теорије у вези с овим феноменом. У српској литератури, како тврди Трбојевић Милошевић (2004: 119), приступ модалности се заснива на Белићевом принципу синтаксичке категоризације глаголских времена, који разликује категорију индикативне, релативне и модалне употребе, и на тај начин семантички приступ је занемарен. Наиме, у класификацији модалних значења не прави се разлика између деонтичких и епистемичких модалности, а о другим типовима нема ни речи (Belić 1999, Stevanović 1969, Stanojčić, Porović 1994, и др.). Ипак, можемо наићи и на модерније приступе мо-

2 Пипер, на пример, каже да је „семантичко-прагматичка категорија модалности саставни део садржаја сваке реченице” (2005: 636) и разликује модални оквир од реченичног садржаја при чему се „модални оквир назива и модус, а садржај који се њиме квалификује назива се и диктум” (2005: 637). Термини „модус” и „диктум” срећу се и у традиционалној логици, још код Аристотела.

3 Према фон Рихту, значајним систематичарем модалне логике, модалне категорије се деле на четири групе:

- а) Алетички или модуси истине
- б) Епистемички или модуси знања
- в) Деонтички или модуси обавезе
- г) Егзистенцијални или модуси постојања (Трбојевић Милошевић 2004: 15).

далности и идеје о овом феномену смештене у модерне теоретске оквире, али систематски опис модалности и њених експонената и даље представља „карику која недостаје” у српској литератури о модалности (Trbojević Milošević 2004: 124). Ову констатацију потврђује и Радовановић (2009: 133) говорећи о „фази” логици, која се супроставља аристотеловској логици, где наводи да и модалност у језику спада у „фази” појаве *par excellence*, односно поставља овај феномен на скалу градуелности, посматра у „прелазу”, као и све у вези с овим феноменом – типове модалности, средства за њено изражавање итд. У *Синтакси савременог српског језика* наилазимо на термине и идеје које прате светску литературу, али је заступљен и класичан приступ модалности. Наиме, Пипер (2005) разликује модалност у ширем (односно субјективну) и модалност у ужем смислу – објективну модалност, на основу критеријума реално–нереално (и модално одређено–неодређено). У питању је дистинкција која представља предмет расправе у класичној литератури, односно расправа о томе да ли треба субјективност узети као интринсичну карактеристику модалности, о чему детаљније говори Трбојевић Милошевић (2004: 39–41). Као врсте објективне модалности којом се исказ само квалификује као реалан или не, Пипер издваја деонтичку и оптативну, где можемо да читамо Лајонса и Палмера, с тим што они у деонтички квалификоване исказе укључују и дезидеративне. У оквиру субјективне модалности која се односи на сва значења квалификације коју говорно лице даје своје исказу, поменути аутор разликује: епистемичку, имперцептивну, метајезичку, аксиолошку и експресивну модалност.

Деонтичка модалност, према Пиперу (2005: 638), представља квалификацију ситуације исказаном реченицом као потребне или обавезне. Језичка средства којима се она најчешће исказује јесу модални глаголи *шребати*, *морати*, *смети*, но, може се изразити и неглаголским лексемама. Потом, Пипер разликује директну и индиректну (проскриптивну) облигаторност у зависности од тога да ли је субјекат мармира непосредно, односно директно, или индиректно преко посредног каузатора, или, како Лајонс каже, у зависности од извора и узрока обавезе. Пипер наглашава да се значење нужности изводи из значења могућности, односно њеном негацијом: *Мора да сјава* = *Не може да не сјава*, и ту такође можемо уочити сличност са Лајонсовим схватањем деонтичке модалности као екстензије епистемичке, а и касније Палмер истиче везу између могућности и нужности (Trbojević Milošević 2004: 25–29). Што се тиче епистемичке модалности, она представља степенувану квалификацију уверености говорног лица у истинитост исказа. Потом, Пипер убраја као средства исказивања ове врсте модалности одређене модалне речи и изразе, а на крају спомиње и модалне глаголе *морати* и *шребати*. У том случају *морати* може фигурирати у перфекту или потенцијалу, безлично и у личном глаголском облику. Напоменимо да он не наводи модални глагол *моћи* као експонент епистемичке модалности. Епистемичком модалношћу у српском језику највише се бави Ивана Трбојевић Милоше-

вић (2004), полазећи од њене дефиниције као „опредељења говорника/ субјекта клаузе према истинитости пропозиције” и модерних теорија метафоричке екстензије и епистемичке деиксе. Она усваја Палмеров став о постојању два подсистема ове врсте модалности, тј. подсистем судова (спекулативни и дедуктивни искази) и подсистем евиденцијала (искази којима се наводе туђе речи и преносе чулни опажаји) (Trbojević Milošević 2004: 36). Важно је напоменути чињеницу, проистеклу из Палмерове типолошке студије, да неки језици имају граматички систем само за један тип епистемичке модалности, неки за други, док неки језици комбинују оба типа. Тако српски језик представља пример за први случај, а француски за трећи. Потом, што се тиче језичких средстава за изражавање епистемичке модалности, Трбојевић Милошевић наводи: глаголска времена (презент, перфект, аорист), глаголске начине (оба футура⁴ и потенцијал), модалне глаголе (*морати*, *моћи*, *требати*, *смећи*, *хтећи* и *умети*), одређени нефактивни глаголи), модалне адвербе-речце, придеве и изразе на маргинама система.

У француској литератури, такође, модалност се представља као појам бројних дефиниција и неодређених граница. Француски лингвисти усвајају минималистичку концепцију овог феномена према којој он обухвата две категорије које смо већ помињали: нецеситивност и облигаторност (Lajons 1977: 787, Palmer 1979: 8, између осталих) и на основу које се изводи дистинкција између две врсте модалности: деонтичке и епистемичке, која се сусреће, на један или други начин, у већини радова француских лингвиста. Ле Керлер (1996) предлаже следећу типологију модалности (у којој је заступљен класичан приступ овом феномену), коју дефинише као став говорног лица према исказу: а) субјективна, која има две подврсте: епистемичку и ап्रेसијативну, б) интерсубјективна и в) објективна. Потом, проблематиком модалности у француском језику бави се, један значајан временски период, Бернар Потје, чију еволуцију мисли о овом феномену можемо пратити у његовим чланцима и књигама објављеним у периоду од 1974. до 2000. год. Потје разликује четири модалне универзалне и семантичке категорије: егзистенцијалну, епистемичку, фактуелну и аксиолошку, које су систематски организоване према критеријуму субјективности (односно *је* – личној заменици првог лица једнине). Ове категорије се експлицитно исказују следећим репрезентативним појмовима-глаголима: *être* (*бити*), *savoir* (*знати*), *vouloir/pouvoir/devoir* (*желети/моћи/морати*), *valoir* (*вредети*). Тако епистемичка модалност представља степеновану укљученост *Ја* у пропозицији, фактуелна степеновану ангажованост *Ја* за реализацију неког догађаја, аксиолошка степеновано вредновање пропозиције, а егзистенцијална исказује постојање неког ентитета независно од *Ја*. Према новијим радовима на ову тему (Turnadr 2004, Bres 2006), типологија модалности се изводи на основу три велика домена модалности: извор исказа, вредновање исказа и циљ исказа. Први домен односи се на медијативне или

4 Према Белићевој подели синтаксичких категорија глаголских времена.

евиденцијалне модалности, које прецизирају извор информације говорника. Други домен везује се за епистемичке и деонтичко-аксиолошке модалности, које исказују однос говорника према садржају његовог исказа, а трећи домен се односи на илокуционе модалности којима се приказује циљ који говорник жели да постигне својим исказом; односе се на реченичну модалност (интерогативност, екскламативност, декларативност), а и проистичу из теорије говорних чинова. Ваља напоменути да евиденцијална модалност у теорији представља обележје сваког исказа, али није нужно граматички нити лексички маркирана. У француском језику постоје следећи маркери: уводни глаголи типа *je vois que* (*видим да*), *je sais que* (*знам да*), придеви типа *prétendument* (*наводно*), модализација у говору преузетом од другог лица⁵ типа *selon les mots de x* (*према речима x*) и кондиционал. И у српском језику ова модалност се може изразити поменутих перифразама, али потенцијалом не може. Што се тиче епистемичности, ни она не поседује специфичне маркере. Она се у француском може исказати: уводним глаголима типа *je crois que* (*верујем да*), придевима *possible* (*могућ*), *probable* (*вероватан*), *certain* (*сигуран*), *vrai* (*истинит*), *faux* (*лажан*) и значењски блиским прилозима, модалним глаголима *devoir* (*морати*) и *pouvoir* (*моћи*) и хипотетичким реченицама у којима се јавља и кондиционал. Постоји и скала епистемичности: вероватно, могуће (50%), потенцијално, невероватно, немогуће (контрафактуелно).

Понекад је тешко разликовати епистемичку и евиденцијалну модалност, односно постоје случајеви када су јако блиске једна другој: *Il paraît qu'elle est arrivée à Montpellier* (*Изгледа да је дошла у Монпеље*), може означавати и епистемичку несигурност у смислу *Elle est peut-être arrivée* (*Можда је дошла*), и може значити евиденцијалну могућност у смислу (*Selon Paul*) *on dirait qu'elle est arrivée* (*Према Полу*) *рекло би се да је дошла*). Из тог разлога битно је напоменути да је веома важна улога контекста за детерминацију одређене врсте модалности и модалног значења. Брес наводи да се блискост између епистемичке и евиденцијалне модалности нарочито среће у кондиционалу.

Можемо приметити да су деонтичка и аксиолошка модалност груписане, тј. деонтичка модалност није, као у већини радова, представљена као посебна категорија. Турнадр (2004: 59) истиче да та издвојеност није оправдана ако се узме у обзир да деонтичност нужно подразумева аксиолошку скалу вредности. Маркери деонтичке модалности су, наравно, модални глаголи: *devoir* (*морати*) и *falloir* (*шребајти*) за исказивање обавезе, и *pouvoir* (*моћи*) за изражавање дозволе, док се аксиолошка модалност обележава придевима и прилозима: *heureux/malheureux* (*срећан/несрећан*), *bien/mal* (*добро/лоше*) итд.

5 *Modalisation en discours second*, термин који први пут употребљава Отје Реву (Dandal 2001: 36).

3. Модални глаголи у српском језику и поштенцијал

Шта је модални глагол? У српској традиционалној литератури експлицитна дефиниција овог термина не постоји, као што је случај и са термином модалности о чему је већ било речи. Обично се наводи да су то глаголи којима говорник изражава став према некој радњи, стању, збивању (Trbojević Milošević 2004: 155), да су непотпуни, помоћни глаголи у функцији модификатора (Stanojčić, Popović 1994: 403, Stevanović 1969: 762, Belić 1999: 465). Трбојевић Милошевић објашњава да је појам „става” проблематичан за прецизно дефинисање и истраживање модалности (2004: 11–19); потом, рећи да су ови глаголи непотпуног значења не говори још ништа о њиховој сопственој семантици и на крају, функцију модификатора имају и глаголи који нису модални – фазни. Дакле, први проблем у вези са модалним глаголима у српском језику јесте њихова недефинисаност. Други проблем је непостојање формалних критеријума на основу којих би се извршила дистинкција модалних глагола од других глагола и на основу којих би се могли сврстати у посебан систем, као што је случај у енглеском језику, у којем се може говорити о граматички модала. Дакле, ова врста глагола у српском језику није тако дистинктивна у односу на остале чланове глаголског система и представља отворену класу речи, односно коначна листа модалних глагола у српском језику није детерминисана. Код Трбојевић Милошевић (2004: 155) можемо наћи услове које глагол мора испуњавати да би се квалификао као модални:

1. модални глагол нема самостално лексичко значење,
2. семантички потенцијал модалних глагола обухвата појмове нужности и могућности, тј. обавезе и дозволе у пуној скали њихових вредности, као и појам динамичке способности,
3. модални глаголи се у структури исказа понашају као модификатори пропозиције.

С обзиром на то да се ова ауторка бави епистемичком модалношћу, она убраја у модалне глаголе *морати* и *моћи* као централне носиоце епистемичког значења, а *шребати*, *смети*, *хшети* и *умети* као епистемички периферне модале.

Детаљнији опис значења и употреба модалних глагола налазимо код Мразовићеве (2009: 176–188). Према овој ауторки, основне одлике модалних глагола су несамосталност и непотпуност у значењу, обавезна допуна у виду самосталног/пунозначног глагола у инфинитиву или конструкцији *да* + презент и идентичност субјекта модалних глагола са субјектом радње самосталног глагола. На основу ових критеријума Мразовић (2009: 178) нуди списак модалних глагола, па *хшети*, *моћи*, *морати*, *смети*, *шребати* и *умети* сматра модалним глаголима у ужем смислу, а ту су и *имати*, *знати*, *(за)желети*. Но, касније спомиње и модалитетне глаголе који поседују готово идентичне одлике као и модални, а слични су и фазним глаголима.

Ивић (1973: 85–91), расправљајући о проблематици модалних реченица у српском, наводи да се лингвисти генерално слажу у схватању да су модални они глаголи којима се изражава једно од следећих значења: могућност, волитивност, дезидеративност, интенционост и облигаторност, али и повлачи питање полисемичности. То нас доводи до Хансена (2007: 220), који у полифункционалности модалних глагола – изражавају најмање две врсте модалности – види средство разликовања ових глагола од глагола са модалним значењем, а и у чињеници да се синтаксички понашају као помоћни глаголи: комбинују се и са живим и неживим субјектом, са глаголима нулте валенце, дозвољавају пасивизацију без промене референцијалног значења и не додељују тематску улогу субјекту. Преносећи ову своју дефиницију на модалне глаголе у српском, Хансен (2007: 37) убраја у праве модалне глаголе *моћи*, *морати*, *шребаћи* и *ваљати*⁶, док *смећи*, *имати*⁷ и *хшећи*⁸ сматра полумодалима. Такође, он развија типологију модалних конструкција базирану на његовим анализама модалних система у европским језицима и примењује је у српском језику. Тако на основу критеријума: обележавање субјекта (номинативом или дативом, или изостављање субјекта), конгруенција са субјектом (означена модалним глаголом и/или главним) и обележавање времена и начина (модалним глаголом или главним), Хансен (2007: 38) говори о пет типова модалних конструкција у српском језику, али не и о корелацији између тих морфосинтаксичких типова конструкција и одговарајућих модалних значења. Иако наглашава да је за српски језик последњи критеријум мање важан, за наш рад је релевантан јер желимо сагледати однос између модалних глагола *морати* и *моћи* и глаголског начина потенцијала.

Категорија глаголског начина се у свим језицима, који је поседују, по дефиницији сматра средством за исказивање модалних значења, па је тако и примарна функција потенцијала маркирање различитих врста модалних вредности које се могу подвести под појам могућности. Трбојевић Милошевић се зауставља на овом појму и анализирајући примере Стевановића, које он класификује као исказе могућности, прецизира врсте могућности које се исказују потенцијалом, а то су динамичка способност (1) и епистемичка могућност (2). Напоменимо да се модално значење могућности инферира – експлицитно или имплицитно, тј. присуство модалног глагола, израза, речи се подразумева. Потенцијал самостално употребљен не исказује могућност (ни остала побројана модална значења у граматицама). И сама ауторка је парафразирала помену-те примере модалним глаголом *моћи* или потенцијалом овог глагола и потом анализира:

1. Имаш јаке зубе, појео би целу овцу => могао би да поједеш.
2. Могли би лако да дођу к нама. / Опет би се уплашио. А можда и не би.

6 Овај глагол Мразовић не убраја у модалне у ужем смислу, јер се јавља искључиво у неличном облику и не задовољава критеријум о идентичности субјеката.

7 Ова два глагола нису полифункционална, ограничена су на деонтичку модалност.

8 *Хшећи* јесте полифункционалан глагол, али се понаша као лексички глагол са волитивним значењем.

Дакле, да би се изразила епистемичка модалност у ужем смислу, потенцијал се налази у комбинацији са још неким средством модализације, најчешће са адвербом *можда*, облик *може бити да + пошеницијал*, или је у питању потенцијал модалних глагола (Трбојевић Милошевић 2004: 151). Потом, с обзиром на то да се потенцијалом исказује и услов, односно може фигурирати у хипотетичким реченицама, овим обликом се увек изражава епистемичка модалност у ширем смислу (епистемичка дистанца се управо њиме остварује) која је одлика сваког хипотетичког суда.

3.1 Модални глагол морати

Видели смо да се овај глагол третира као прави модални глагол и као такав везује се за најмање две врсте модалности. Може имати значење неопходности, нужности (3), обавезе (4) када је у питању деонтичка модалност, али такође исказује и јак епистемички суд, претпоставку (5).

3. То се мора урадити.
4. Морам да дођем.
5. Мора да се успавао.

Према Хансену, *морати* фигурира у три типа модалних конструкција. У првом типу, субјекат је у номинативу и у конгруенцији са модалним глаголом, који обележава време/начин: *Иван и Слободан морају/би морали радити*. Други тип конструкција је идентичан првом типу с тим што се и модални и главни глагол слажу са субјектом у роду и броју: *Иван и Слободан морају/би морали да раде*. И у последњем типу конструкција у којем се јавља *морати*, субјекат је такође у номинативу и у конгруенцији са главним глаголом који и маркира време/начин: *Иван и Слободан мора да су радили. То мора да је скуп*.

У наведеним примерима, преузетим од Хансена, додали смо и потенцијал модалног глагола *морати*. Постоји ли разлика у значењу? У првом и другом типу конструкција *морати* у презенту исказује деонтичку обавезу, док се са потенцијалом глагола *морати* ова компонента слаби, односно пре инферирамо значење савета. У трећем типу *морати* у перфекту је епистемички употребљен изражавајући највиши степен претпоставке и потенцијал не може фигурирати: **Морало би бити да су радили*, јер је он усмерен ка будућности, а овде је реч о спекулативном суду о прошлој радњи. Међутим, други пример представља епистемички суд о садашњој радњи и потенцијал може да се употреби: *То би морало бити скуп*, чиме се постиже слабљење епистемичког суда.

3.2 Модални глагол моћи

Глагол *моћи* се такође сврстава у праве модалне глаголе. Главни је носилац епистемичког значења, као и *морати*, исказујући логичку објективну могућност (6) и средњи степен вероватноће и тада је допунски глагол најчешће у инфинитиву (7). Такође, може изражавати дозвољу (деонтичка модалност, 8), а и динамичку способност (9).

6. С пасошем сам бар могао слободно да се крећем.
7. Жена је могла имати 20 година.
8. Нико не може гласати без подношења доказа о свом идентитету.
9. Ујак је могао да изјави љубав на четири језика, ово је научио из приручника Љубав у целом свету, са сличицама.

Са инфинитивом на снази је ипак наговештај да се ради о могућности, а са конструкцијом *да + презентии* способност субјекта. Наравно, улога контекста је врло битна у одређивању ових значења.

Глагол *моћи* се може наћи, према Хансену, само у два морфосинтаксичка типа модалних конструкција, односно у већ наведене прве две конструкције у којима фигурира *морати* (примери 10 и 11):

10. Иван и Слободан могу/би могли радити.
11. Иван и Слободан могу/би могли да раде.

Говорићемо и овде о значењима потенцијала модалног глагола *моћи*. У примеру 10 *моћи* у презенту и у комбинацији са инфинитивом може означавати могућност, али и дозволу, дакле, у питању је двосмислен пример. Уопште, некад је тешко разликовати епистемичку од деонтичке модалности, што наводи и Трбојевић Милошевић (2004: 159).

С друге стране, у примеру 11, у којем *моћи* у презенту фигурира са конструкцијом *да + презентии* пре је реч о способности субјеката, али је могуће такође инферирати и значење дозволе, допуштања. Шири ко(н) текст, као и семантизам допунских глагола, неопходан је за прецизирање ових значења.

Потенцијалом глагола *моћи* могућност или способност је ослабљена, односно преноси се у хипотетички домен.

4. Модални глаголи *devoir* (морати) и *pouvoir* (моћи) у француском језику и кондиционал

У француским граматицама глагол се може назвати модалним уколико међу својим употребама има бар једну модалну употребу/одлику. Дакле, и овде је у питању отворена класа речи, односно постоји тенденција да се модални глаголи не сведе више на ограничен број глагола, који се одувек проучавају: *pouvoir* (*моћи*), *devoir* (*морати*), *vouloir* (*желети*), *savoir* (*знајти*), *falloir* (*требајти*) (Dandal 2001: 15). Ипак, прва два глагола су у нашем фокусу. Традиционално, *pouvoir* (*моћи*) и *devoir* (*морати*) изражавају два основна модална значења, могућност и обавезу (али се помињу и друга значења попут способности, вероватноће, дозволе), односно маркирају епистемичку и деонтичку модалност, које се често супротстављају једна другој:

деонтичка модалност *Il peut venir* (Он може да дође) у смислу да има дозволу : *Il doit venir* (Он мора да дође) у смислу да је у обавези, наспрам епистемичке *Il peut venir* (Он можда долази) : *Il doit venir* (Мора да долази), у смислу без сумње стиже.

Кондиционал, за разлику од потенцијала, сматра се према најновијим теоријама временом индикатива, односно не третира се више као глаголски начин. Међутим, он поседује и модалне употребе које се могу груписати у три велике групе (Dandal 2001: 9), па тако разликујемо хипотетички, кондиционал ублажавања (који се сматра подврстом хипотетичког) и кондиционал цитирања који исказује евиденцијалну вредност. О последњем типу кондиционала расправља Дандал (1993: 165) наводећи, најпре, три семантичке црте којима се углавном овај кондиционал дефинише и то су: модална⁹ (исказивање несигурности о изнетој информацији), евиденцијална (индикација да је пренета информација, „позајмљена“) и алетичка (исказивање резерве према ономе што се тврди, тј. сигнализација да информација није ни тачна ни лажна). Међутим, аутор касније брани хипотезу да овај кондиционал има увек евиденцијалну вредност која се дели на остале две, које нису нужно присутне, односно нису стабилне вредности за разлику од евиденцијалности. Представљајући Турнадрову и Бресову типологију модалности (в. секцију 2), споменули смо и кондиционал као средство изражавања епистемичке модалности, која се односи на његове хипотетичке употребе, и евиденцијалне модалности, која прецизира извор информације говорника.

4.1 Модални глагол *devoir* (морати)

У традиционалним граматицама наилазимо на две вредности глагола *devoir*: деонтичку и епистемичку. Сиер (Dandal 2001: 35), међу деонтичким вредностима овог глагола, супротставља облигаторност и нужност, при чему се прво значење везује за живи субјекат (12), а друго за неживи (13).

12. Il doit partir. (Мора да иде зато што га брат на то обавезује.)

13. Il doit partir. (Мора да иде зато што га околности на то обавезују.)

У погледу епистемичких вредности, *devoir* изражава висок степен вероватноће и може се парафразирати следећим адвербима: *probablement* (вероватно), *sans doute* (без сумње), *certainement* (сигурно). Погледајмо следеће примере у којима фигурира *devoir* са значењем епистемичке модалности:

14. Maintenant ma lettre doit être à destination. Моје писмо мора/треба да је сада на одредишту.

15. Il doit arriver d'un moment à l'autre. Треба да стигне сваког тренутка.

16. Elle grogne. J'ai dû la heurter de mon coude. Она негодује. Мора да сам је ударио лактом.

9 Дандал не прецизира о којој врсти модалности је реч.

Јасно је да се у наведеним примерима, уместо *devoir* могу употребити епистемички адверби. Такође, можемо приметити да српски преводни еквивалент француског глагола *devoir* није увек *мораши*, већ *шребашу*¹⁰.

Кронинг сматра да је за потпунији опис француског *devoir* потребно увести и алетичку модалност *lato sensu* (Dandal 2001: 67–84), која исказује „апсолутну, логичну нужност” која произилази на основу процене исказа у терминима *шачно/нешачно* (17).

17. Si tu lances une pierre en l'air, elle doit retomber. Ако бациш камен у вис, он мора пасти/да падне/пада.

Овде се, дакле, не изражава облигаторност нити вероватноћа, тј. није могуће парафразирање адвербима типа *probablement*.

Кронинг, заправо, за базично својство глагола *devoir* узима нужност путем којег дефинише све три врсте модалности које везује за овај глагол.

4.2 Модални глагол *pouvoir* (моћи)

Значајан је рад лингвисте Ле Керлера (1996) о полисемији глагола *pouvoir* у француском језику. Он узима као централно модално значење овог глагола „апстрактну” могућност, које у интеракцији са контекстом производи пет каноничних вредности овог глагола: способност (18), дозвола (19), материјална могућност (20), евентуалност (21) и спорадичност (22). Представили смо већ типологију модалности овог аутора (в. секцију 2), у коју он и сврстава наведене вредности глагола *pouvoir*, али ми ћемо се држати бинарне поделе модалности, па тако прве три наведене вредности припадају деонтичкој модалности.

18. Il peut courir le 100 mètres en 13 secondes. Могу да претрчим 100м за 13 сек.

19. Est-ce que je peux téléphoner? Могу ли да телефонирам?

20. Il peut venir, puisque les routes sont déneigées. Може да дође јер су путеви очишћени.

У примеру 18 могућност лежи у инхерентним квалитетима субјекта; у 19 зависи од живог субјекта или прописа, норми, док у случају 20 зависи од спољних материјалних услова.

У домен епистемичке модалности могу се сврстати друге две вредности глагола *pouvoir*, евентуалност и спорадичност. У прилог томе говори чињеница да је могуће изразити евентуалност употребом епистемичког адверба *можда*, што можемо видети у српском преводном еквиваленту примера 21. Што се тиче маркирања спорадичности, примећујемо да *pouvoir* може бити парафразиран адвербом типа *quelque fois*, као у примеру 22.

¹⁰ У српском овај глагол исказује слабију деонтичку модалност, а према новијим семантичким анализама моралну обавезу. Такође, изражава и слабију епистемичку модалност – слабију од *мораши*, а јачу од *моћи* (Трбојевић Милошевић 2004: 162).

21. Il peut pleuvoir en Angleterre en ce moment. Можда сада пада киша у Енглеској.
22. Il peut être désagréable. Може/Уме да буде непријатан. / Понекад је непријатан.

4.3 Кондиционал глагола *devoir* и *pouvoir*

Које све вредности могу имати глаголи *pouvoir* и *devoir* у облику кондиционала? Постоји већ велики број радова у француској литератури (Dandal 1994, 1999, 2000, Кронинг 1996, и др.) који се баве овом проблематиком. Према Кронингу поменути глаголи могу имати евиденцијално-модалну вредност. Међутим, Дандал сматра да могу имати евиденцијално-модалну вредност само када се налазе у својим епистемичким употребама. Барбе, пак, брани хипотезу да ови глаголи имају чисту евиденцијалну вредност – тачније *devoir*.

Пређимо сада на анализу значења која *devoir* може имати у кондиционалу, коју предлаже Дандал (1999: 13–18). Најпре, аутор разликује три типа модалног кондиционала: кондиционал ублажавања, цитирања и хипотетички кондиционал. Када се глагол *devoir* налази у кондиционалу ублажавања долази до слабљења (ублажавања) његове деонтичке вредности. Дакле, не инферира се чврсто обавезивање на нешто, већ пре сугестија, савет, као у примеру 23.

23. Il devrait préparer son examen (mais il est parti au cinéma). Требало би да спрема испит / Он би морао да спрема испит.

Глагол *devoir* у хипотетичком кондиционалу може имати две вредности: деонтичку вредност (пример 24') – ослабљену или не, што се може сугерисати везницима, адвербима, и алетичку (пример 24'').

24. Si l'impression de froid était la cause de la pneumonie, tous les individus atteints devraient avoir des pneumonies...
- 24'. Кад би осећај хладноће изазивао упалу плућа, сви који га имају требало би да имају упалу плућа...
- 24''. Ако хладноћа изазива упалу плућа, сви би требало да имају упалу плућа.

На крају, *devoir* у облику кондиционала цитирања поништава његову евиденцијалну вредност (в. секцију 2), односно облик *devrait* неће се никад интерпретирати као облик кондиционала цитирања. Међутим, *devoir*, фигурирајући у кондиционалу, може имати евиденцијалну вредност ако се налази у комбинацији са изразима попут *selon lui* (према њему), који обележавају дату информацију као „позајмљену”, што можемо видети у примеру 25.

25. Il a réussi à faire un travail qui *devrait, selon lui*, permettre à gagner beaucoup d'argent.
Успео је да заврши посао који би *требало, према њему*, да му омогући да заради много новца.

5. Анализа примера

Примери из нашег корпуса припадају романима, оригиналним текстовима и преводима Меше Селимовића, Маргерит Дирас и Жорж Перека. Издвојићемо репрезентативне случајеве у којима фигурирају (или не) потенцијал модалних глагола *морају* и *моћи* и кондиционал модалних глагола *devoir* и *pouvoir*.

У примерима 26 и 26' потенцијал и кондиционал модалних глагола *моћи* и *pouvoir* исказују епистемичку могућност. Примећујемо подударност потенцијала и кондиционала у исказивању овог значења.

26. У почетку сам још и успијевао да дођем до понеког ко **би ми могао** *ћомоћи*. (МС, *Тврђава*, 86)

26'. Au début, je trouvais des gens qui **pourraient m'aider**. (129)

Постоје и случајеви када подударности нема између потенцијала и кондиционала, што можемо видети у примерима 27 и 27'. Прошли кондиционал глагола *donner* у примеру 27 исказује могућност, док се то у српском не може постићи потенцијалом еквивалентног глагола *дају*, већ потенцијалом модалног глагола *моћи*.

27. Comment il était arrivé jusqu'à moi, je l'ai oublié. Je ne vois pas qui me **l'aurait donné**. Je crois que c'est ma mère qui me l'a acheté et sur ma demande. (МД, 19)

27'. Како сам дошла до њега, то сам заборавила. Не знам тко **би ми га могао** *дају*. Мислим да ми га је моја мајка купила, и то на мој захтев. (16)

У примеру 28 употребљен је прошли кондиционал глагола *devoir* у комбинацији са инфинитивом презента, којим се исказује претпоставка. У српском преводном еквиваленту 28' значење претпоставке је изражено модалним глаголом *морају* у перфекту, који се налази у комбинацији са инфинитивом. Потенцијал поменутог глагола не може бити употребљен јер спекулативни суд реферише на прошлост, о чему је већ било речи (в. секцију 3.1).

28. Peut-être connaissait-elle l'existence de la jeune fille blanche. Elle avait des servantes natives de Sadec qui connaissaient l'histoire et qui avaient dû parler. Elle ne devait pas ignorer sa peine. Elles **auraient dû être** du même âge toutes les deux, seize ans. (МД, 141)

28'. Можда је она и знала за постојање бијеле девојке. Имала је слушкиње родом из Садека које су знале за ту везу и које су вјероватно говориле. Она је морала знати за њен бол. **Морале су бију** исте доби, обје са шеснаест година. (115)

Белић (1999: 457) сматра да примери типа 29, у коме потенцијал фигурира у интерогативној реченици у инверзији са речцом *ли*, исказују сумњу. Заправо, аутор узима као основну вредност потенцијала исказивање жеље. Међутим, фигурирајући у поменутом контексту, у упитној реченици, потенцијал не маркира жељу, јер се њена реализација

доводи у питање, већ сумњу. Наиме, овде је заправо реч о ублажавању епистемичке компоненте јер је употребљен потенцијал модалног глагола, односно ублажава се утисак наметања захтева саговорнику и на тај начин се постиже прагматички ефекат учтивости. Примећујемо да и у примеру 29' фигурира кондиционал глагола *pouvoir*, дакле, ради се о подударности потенцијала и кондиционала модалних глагола *моћи* и *pouvoir* у маркирању ефекта учтивости.

29. Има ли шта ново?
 Како не би било! (...)
Би ли могао да се распиташ? (МС, *Derviš i smrt*, 309)
- 29'. У а-t-il de nouveau?
 Et comment! (...)
Pourrais-tu te renseigner? (312)

У примеру 30 присутан је кондиционал глагола *pouvoir* исказујући претпоставку, док је његов српски преводни еквивалент (30') само епистемички адверб *можда*. Већ смо спомињали чињеницу да потенцијал мора да се налази у комбинацији са још неким средством модализације, најчешће са адвербом *можда*, да би се изразила епистемичка модалност у ужем смислу. Овде је довољно само присуство адверба.

30. Le corps est maigre, sans force, sans muscles, **il pourrait avoir été malade**, être en convalescence, il est imberbe, sans virilité autre que celle du sexe, il est très faible, il paraît être à la merci d'une insulte, souffrante. (МД, 49)
- 30'. Тијело је мршаво, без снаге, без мишића, **можда је био болесџан**, на опоравку, без маља, без друге мужевности осим оне сполне, врло је слабашан, изгледа као да је жртва неке болести. (40)

У примеру 31 прошли кондиционал модалног глагола *pouvoir* фигурира у упитној реченици, па се постиже тзв. ефекат незамисливог (*l'effet d'inconcevable*). У српском преводном еквиваленту 31' употребљен је модални глагол *моћи*, али је присутна и упитна речца *зар*. Међутим, помнути значењски ефекат се може постићи и употребом потенцијала модалног глагола *моћи* (32').

31. Pour la première fois, ils gagnèrent quelque argent. Leur travail ne leur plaisait pas: **aurait-il pu** leur plaire? (ЖП, 31)
- 31'. Први пут су зарадили нешто новца. Посао им се није допадао: **зар је** и **могао** да им се допадне? (24)
32. Déshonorée disent les gens? et moi je dis: comment **ferait** l'innocence pour se déshonorer? (МД, 113)
- 32'. Обешчашћена, кажу људи? А ја, ја кажем: како **би се** та наивност **могла** обешчастити? (93)

Вредности глагола *требаћи* и *devoir* у примерима 33 и 33' припадају домену деонтичке модалности. Наиме, примећујемо присуство модалног глагола *требаћи*. Дакле, он у потенцијалу може бити еквивалент кондиционалу глагола *devoir* у француском, и у примерима 33 и

33' потенцијал глагола *šребати* и кондиционал глагола *devoir* доводе до ублажавања деонтичке облигаторности. За разлику од *морати*, глагол *šребати* исказује слабију деонтичку модалност што оправдава његово присуство у примеру 33'.

33. А свијетом **би шребало** да владају људи који знају да уживају, у свему. Свима би било добро. (МС, 90)

33'. Alors que **devraient** régner sur le monde les gens qui savent jouir de tout. Tout le monde s'en trouverait bien. (136)

У примеру 34 фигурира кондиционал цитирања **dirait** (*рекло би се*) којим се изражава евиденцијалност. Подсетимо да се потенцијалом не може инферирати евиденцијално значење, али српски језик проналази начин одн. средства за њено изражавање. Наиме, у примеру 34' присутан је потенцијал модалног глагола *моћи* у безличном облику и глагол (*по*)*мислити*, којим се иначе преноси евиденцијално значење (тј. он указује да је логичко закључивање субјекта о неком процесу донето на основу евидентних чињеница, в. Поповић 2014: 317).

34. J'ai retrouvé une photographie de mon fils à vingt ans. Il est en Californie avec ses amies Erika et Elisabeth Lennard. Il est maigre, tellement, on **dirait** un Ougandais blanc lui aussi. (МД, 20–21)

34'. Пронашла сам једну фотографију мог сина кад му је било двадесет година. У Калифорнији је са својим пријатељицама Ериком и Елизабетом и Леннардом, Мршав је, толико да **би се могло помислити** да је некакав бијели Уганђанин. (17)

6. Закључак

С обзиром на то да категорија модалности представља веома сложен и разуђен феномен, ми смо се у овом раду ограничили на презентовање једног од начина исказивања ове категорије, односно модалних глагола *морати*–*pouvoir* и *моћи*–*devoir* у потенцијалу одн. у кондиционалу, у оквиру традиционалне бинарне дистинкције између епистемичке и деонтичке модалности. На основу компаративне анализе примера у нашем корпусу, можемо извести следеће закључке:

- а) Употребом потенцијала модалних глагола *моћи* и *морати*, као и кондиционала модалних глагола *pouvoir* и *devoir*, долази до слабљења деонтичке и епистемичке компоненте, и у том случају производе се прагматички ефекти ублажавања исказа, тј. сугестија, савет, учтивост.
- б) Потенцијал, као глаголски начин у модалним употребама, везује се генерално за епистемичку модалност у ширем смислу; прецизније, када се налази у хипотетичким употребама. Самостално употребљен не може изражавати епистемичку модалност у ужем смислу, док потенцијал модалних глагола може.

- в) Кондиционал се, пак, везује за домен епистемичке и евиденцијалне модалности. Ово глаголско време исказује евиденцијално значење у контекстима када се квалификује као кондиционал цитирања, док кондиционал модалног глагола *devoir* поништава ту вредност. У српском језику, употребом потенцијала не може се изразити евиденцијалност, али потенцијалом модалних глагола у комбинацији са још неким језичким средством евиденцијално оријентисаним, може се исказати и ова вредност.

Споменућемо још један интересантан податак, а то је да се у српском језику као преводни еквивалент француског модалног глагола *devoir* (*морати*) јавља и модални глагол *treba* (*фаллоир*) из разлога што је у тим случајевима потребно исказати слабију деонтичку модалност од *морати*. Даља истраживања би требало да сагледају и ову врсту релације модалних глагола. На крају бисмо желели да истакнемо улогу контекста, односно прагматике и семантике, у прецизирању детерминације значења у домену епистемичке и деонтичке модалности.

Литература

- Барбе 2012: С. Barbet, *Devoir et pouvoir des marqueurs modaux ou évidentiels?*, *Langue française 173*, Larousse, Armand Collin Dunod, p. 49–63
- Белић 1999: А. Белић, *Историја српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Брес 2006: J. Bres, *Les temps de l'indicatif*, Paris: Ophrys.
- Дандал 1993: P. Dendale, *Le conditionnel de l'information incertaine: marqueur modal ou marqueur évidentiel?*, in: Hilty, G. (ed.), *Actes du XXe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, Université de Zurich.
- Дандал 1999: P. Dendale, *Devoir au conditionnel: valeur évidentio-modal et origine du conditionnel*, *Cahiers Chronos 8*.
- Дандал 2001: P. Dendale, *Les Verbes modaux*, *Cahiers Chronos 8*, Amsterdam, Rodopi.
- Дирас 1984: M. Duras, *L'Amant*, Paris: Les Editions de Minuit.
- Дирас 1988: M. Diras, *Ljubavnik*, Sarajevo: Svjetlost.
- Звекић Душановић 2011: D. Zvekić Dušanović, *Modalnost: motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Ивић 1973: M. Ivić, *Problematika modalnih rečenica*, in: *Otázky slovanské syntaxe III*, Brno, 85–91.
- Кронинг 1996: H. Kronning, *Nécessité et hypothèse: devoir non déontique au conditionnel*, in Dendale, P. & Tasmowski, L, *Le conditionnel en français*, Paris, Klincksieck, *Recherches linguistiques 25*, p. 251–276.
- Лажонс 1977: J. Lyons, *Sémantique linguistique*, trad. J. Durand et D. Boulonnais, Larousse, Paris.
- Ле Керлер 1996: N. Le Querler, *Typologie des modalités*, Presses universitaires de Caen.

- Мразовић 2009: P. Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Палмер 1979: F. R. Palmer, *Modality and the English modals*, New York: Longman.
- Перек 1965: G. Perec, *Les choses*, Paris: Julliard.
- Перек 2011: Ž. Persek, *Stvari*, Zrenjanin: Agora.
- Пипер и др. 2005 : П. Пипер и др, *Синтакса савременога српског језика*, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Београд, Матица српска, Нови Сад.
- Поповић 2014: Љ. Поповић, *Контрастивна граматика српског и украјинског језика: таксис и евиденцијалност*, Београд: САНУ.
- Радовановић 2009: М. Радовановић, *Фази лоџика у лингвистици: темељна начела и одабрани примери*, Београд: САНУ.
- Рижел и др. 1994: M. Riegel et al, *Grammaire méthodique du français*, Paris: PUF.
- Селимовић 1970: М. Selimović, *Tvrđava*, Sarajevo: Svjetlost.
- Селимовић 2007: М. Selimović, *La Forteresse*, Paris: Serpent à plumes.
- Селимовић 1966: М. Selimović, *Derviš i smrt*, Sarajevo: Svjetlost.
- Селимовић 2004: М. Selimović, *Le derviche et la mort*, Paris: Gallimard.
- Станојчић и Поповић 1994 : Ж. Станојчић и Љ. Поповић, *Грамматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1969: М. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Beograd: Naučna knjiga.
- Трбојевић Милошевић 2004: И. Трбојевић Милошевић, *Модалност, суд, исказ: епистемичка модалност у енглеском и српском језику*, Београд: Чигоја штампа.
- Турнадр 2004: N.Tournadre, *Typologie des aspects verbaux et intégration à un théorie du TAM*, *Bulletin de la Société Linguistique de Paris* XCIV.
- Хансен 2007: В. Hansen, *A morpho-syntactic typology of constructions with modals in Serbian*, *Papers in Linguistics* 6, University Regensburg.

Milana L. Dodig

QUELQUES RELATIONS ENTRE LES VERBES MODAUX DEVOIR–MORATI ET POUVOIR–MOĆI AU POTENTIEL ET AU CONDITIONNEL

Résumé

La catégorie de la modalité représente un phénomène très complexe et ramifié. Il y a de nombreux outils grammaticaux et lexicaux de l'expression de cette catégorie, ainsi que de nombreuses significations et valeurs modales. Un des moyens de la qualification modale fréquemment cités sont les verbes modaux. Dans la littérature linguistique serbe, la question de la liste finale des verbes modaux, ainsi que la distinction des verbes modaux d'autres verbes au sens modal, n'est pas finalement résolue, mais ici nous n'allons pas traiter cette question. Nous nous sommes limité dans ce travail à examiner le sens des deux « vrais » verbes modaux *pouvoir* (*moći*) et *devoir* (*morati*). Étant donné que la fonction primaire du potentiel est d'exprimer les valeurs modales, et que son équivalent français aussi connaît les emplois modaux, notre objectif est de présenter les relations qui existent entre les verbes modaux en question au potentiel et au conditionnel, et de montrer les résultats de l'analyse comparative de leurs occurrences, sens et valeurs.

Mots clés: la modalité, les verbes modaux *pouvoir* (*moći*) et *devoir* (*morati*), le potentiel, le conditionnel.

Примљен 22. априла 2016. године
Прихваћен 16. октобар 2016. године